№ 204 Նոյեմբերի 18 (30) 1880 Նոյեմբերի 18 (30) № 204

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 10 րուբլ, կէս տարվանը 6 րուբլ:
Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ:

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція «Мшакъ»

ՄՇԱԿ

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի եւ տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր տողին 2 կոպէկ:

„ՄՇԱԿ“

ԼՐԱԳԻՐ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ

1881 թւին

(ՏԱՍՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ)

Կը հրատարակվի նոյն գիրքով և նոյն պրօգրամմայով ԱՄԵՆ ՕՐ (բացի տօն և տօներին հետևեալ օրերից)

ՊՐՕԳՐԱՄՄԱ. I. Տէրութեան կարգադրութիւններ, II Առաջնորդող յօդուածներ, III Ներքին տեսութիւն, IV Արտաքին տեսութիւն, V Խառն լուրեր, VI Հեռագիրներ, VII Ֆելիետօն և Բանասիրական, VIII Յայտարարութիւններ:

ԼՐԱԳՐԻ ԳԻՆԸ, տարեկան 10 րուբլ, կէս տարվան 6 ր., հինգ ամս. 5 ր., չորս ամս. 4 ր., երեք ամս. 3. ր. երկու ամս. 2 ր. և մի ամս. 1 րուբլ:

Գրվել կարելի է խմբագրութեան մէջ հետևեալ հասցէով. Тифлисъ, редакція «Мшакъ».

Խմբագիր-հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Հրէաների հալածանքը.—Ներքին տեսութիւն. Նամակ Ղզլարից. Ներքին լուրեր:—Արտաքին տեսութիւն. Քրդական միութիւն. Նամակ Թիւրքիայից.—«Մշակի» հեռագիրներ. — Յայտարարութիւններ. — Բանասիրական. Մի առաջարկութիւն.

ՀՐԷԱՆԵՐԻ ՀԱԼԱԾԱՆՔԸ

—

Վերջին ժամանակների Գերմանիայում յայտնված գրականական նոր ուղղութեան շնորհով, որ պատերազմ էր յայտնում գերմանական հրէաների դէմ, գերմանական ազգի մի մաս սկսեց ճշմարիտ աւելի և աւելի մոլեռանդ լինել դէպի հրէաները: Երբ որ անազնիւ մամուլը կամ գրականութիւնը քանի մի տարի շարունակ ցանում է մոլեռանդութեան և նախապաշարմունքի սերմերը ժողովրդի մէջ, այդ սերմերը մեծ մասամբ աւելի շուտ են աճում քան թէ լաւ սերմերը: Յետոյ հարկաւոր է լինում նոր աշխատանք անպիտան մոլքերի այդ փտասակար ազդեցութիւնը կրկին ոչնչացնելու համար:

Այդպէս է լինում ամեն տեղ երբ հասարակական կարծիքի առաջնորդները, մամուլի ղեկավարները չեն ամաչում մոլորեցնել ժողովուրդը, այդպէս եղաւ և Գերմանիայում: Նորերումս մի քանի հարիւր ստորագրութեամբ մի ուղերձ կազմվեցաւ Գերմանիայում որի տակ ստորագրել են ամեն դասակարգի մարդիկ և որ պէտք է ներկայացված լինէր պարլամէնտին: Այդ ուղերձը պահանջում էր որ նոր օրէնք հաստատվի գերմանական հրէաների վերաբերութեամբ, այսինքն որ հրէաներին մատչելի լինէին պետական, ուսումնական և զինուորական մի քանի պաշտօններ միայն, իսկ պաշտօններից և պարապմունքներից շատերը, նոյնպէս և հասարակական իրաւունքներից ոմանք հրէաներին անմատչելի լինէին:

Անկարելի էր, որ այդ հրէշաւոր միջնադարեան երևոյթի դէմ չը բողոքէին Գերմանիայի ճշմարիտ լուսաւորված մարդիկ: Եւ այդպէս էլ եղաւ:

Բերլինի լրագիրներում այս օրերս երևեցաւ այդ հրէշաւոր ուղղութեան դէմ մի զօրեղ բողոք, որ ստորագրված է գերմանական գիտութեան ու պետական շրջանների պատկանող ամենանշանաւոր անուններով: Այդ բողոքի տակ մենք հանդիպում ենք հետևեալ ազգանունների Ֆօրկընբէկ, Գնէյստ, Մօմզէն, Կիրխօվ, Բէյմէր, Բիկէրտ, Վիրխօվ և այլն:

Այս բողոքի բովանդակութիւնը:

,,Մի խելագար շարժում ջանում է այս րօպէիս զարթեցնել միջնադարեան ցեղական ատելութիւնը և մոլեռանդութիւնը մեր հրէայ համաքաղաքացիների դէմ: Մոռանալով թէ որքան արել են հրէաները գերմանական հայրենիքի համար թէ առևտրի, թէ արդիւնագործութեան, թէ գիտութեան, գրականութեան, արհեստների ու գեղարուեստների մէջ, կան մարդիկ որոնք պահանջում են այժմ հրէաների համար բացառական օրէնքներ, կամենում են նրանց սահմանափակել այս կամ այն ասպարէզի մէջ և զրկել նրանց այս կամ այն պաշտօններից և պատուաւոր պարապմունքներից: Մինչև այժմ այդ շարժման կազմակերպողները բաւականանում էին նախանձի և ատելութեան սերմեր սերմանելով, բայց երկիւղալի է, որ շատ ժամանակ չի անցնի և մեծամասնութիւնը կը սկսի գործադրել կեանքի մէջ նրանց թէօրիաները: Դեռ ժամանակ է կանգնեցնել այդ խելագար շարժումը, այդ տարափոխիկ ախտը, որ անարգանք է բերում ազգին: Այդ նպատակով մենք դիմում ենք Գերմանիայի քրիստոնեաներին, ամեն դաւանութիւնների բոլոր գերմանացիներին, որոնց սրտին մօտ է ի-

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՄԻ ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹԻՒՆ

—

Գրեթէ ամեն կողմից լսվում են գանգատներ, թէ մեր դպրոցները նիւթական կողմից ապահովված չեն, թէ մեր դպրոցները չունեն սեպհական տներ—տեղաւորվում են վատ և առողջապահական կողմից անյարմար բնակարաններում, թէ դասական առարկաներ չը կան և եղածներն էլ բոլորովին անյարմար. թէ ուսուցիչներ չը կան և եղածներն էլ մեծ մասամբ անպատրաստ իրանց կոչմանը և այլն. Այդ տեսակ գանգատները շատ արդարացի են. դրանք բաւականի ձանձրացրել են ընթերցող հասարակութեան ու շատերն յիրաւի աւելորդ են համարում կրկնել այդ հին ու վաղուց իրանց ծանօթ երգը. Մենք գիտենք, որ դա շատերին յայտնի է, բայց չենք կարող համաձայնել այն կարծիքի հետ թէ այդ տեսակ գանգատները պէտք չեն և թէ դրանք նպատակ չունենն. Շատ անգամ պիտի կրկնել մի և նոյնը մի քանի անգամ, որ ուշադրութիւն դարձնեն. պիտի բոլորին յայտնի մի և նոյն ճշմարտութիւնը ընդարձակօրէն բացատրել, որ նա արմատանայ զանի նրանց սրտերի մէջ. Շատ անգամ լսում ես «այդ ամենը գիտենք», այն ինչ երևում է, որ այդ գիտութիւնը շատ հեռու չէ գնում փաստի պատահական ու միակողմանի ճանաչողութիւնից. Երևում է, որ մարդս լսել է միայն փոքր ատանց հաշիւ տալու իրան նրա պատճառի ու հետևանքի նշանակութեան ու կարևորութեան մասին. Մեր կարծիքով ճշմարտութիւնը կարելի է կրկնել մի քանի անգամ, առանց գործին վնասելու. Մեր դպրոցների նուազութիւնը և աղքատութիւնը այնքան շօշափելի է և նրանց ներքին և արտաքին լաւ կազմակերպութեան կարևորութիւնը այնքան մեծ է, որ անկարելի է դրա մասին չը խօսել, մանաւանդ ներկայումս, չը նայելով որ դա բոլորին յայտնի է. խօսքս մեր օրիորդաց տարրական կրթութեան վրա է.

Թողնելով մի կողմն օրիորդաց բարձր ու միջին կրթութիւնը, մենք մեր ուշադրութիւնը դարձնում ենք միմիայն նրանց տարրական կրթութեան վրա, որի վրա սկսել են ուշադրութիւն դարձնել այդ վերջին տարիներս. Մեր լրագրական յօդուածներից տեսնում ենք, որ կանանց մէջ կրթութիւնը շատ քիչ է տարածված, դպրոցների ու դրանց մէջ ուսանող օրիորդների թիւը շատ քիչ են և աննշան. Հասկանալի է թէ ինչու այդ վերջին ժամանակներս են սկսել կանանց կրթութեան վրա ուշադրութիւն դարձնել—առաջ տղայոց դպրոցական հոգսերը գրաւելիս են եղել գրեթէ բոլորի ուշադրութիւնը և գործերի չատութեան պատճառաւ ժամանակ չէ եղել ուշադրութիւն դարձնելու մանուարի վրա,—բաց անել օրիորդաց դպրոցներ ու գտնել նրանց յարատևութեան համար միջոցներ: Այժմ, երբ մեր ազգային ծխական դպրոցները առհասարակ, չեմ ասում ապահովված են ու բարեկարգված, այլ գոնեա ուշադրութիւն են դարձրել իրանց վրա ու համակրութիւն գրաւել, հերթը եկել է և մանաւորապէս օրիորդաց կրթութեանը. Եթէ կրթութեան մասին առհասարակ կարելի է ասել, որ նա միայն սկսվում է մեզնում, այն ժամանակ օրիորդաց կրթութեան մասին գրեթէ և այդ էլ չէ կարելի ասել. Մեր եզրակացութիւնը մէկ է—թէ լուսաւորութիւնը մեզնում նոր է սկսում, թէ ուսանող տղան շատ քիչ բացառութիւն է կազմում իր անկիրթ ընկերակիցների մէջ, աւելի մեծ վստահութեամբ կարելի է այդ վերաբերել և օրիորդաց կրթութեանը.

Գործերի այդ տեսակ դրութիւնը կարող է շատ վատ ազդեցութիւն ունենալ մեր ընտանեկան ու հասարակական կեանքի վրա և առհասարակ հայոց կեանքի բոլոր սօցիալական կազմութեան վրա. Ի՞նչ է նշանակում սա. միթէ կանանց կրթութեան նշանակութիւնը դեռ լաւ չեն հասկացել. Չենք կարծում, որ գործի վրա այդպէս նայեն,—ամենահասարակ, ամենին յայտնի ու վաղուց արդէն փտած դատողութիւնը կարող է ցոյց տալ այդ հարցի կանոնաւոր վճռման անհրաժեշտութիւնը. Մեզնում շատ են խօսել ու գրել կանանց կրթութեան աւթիւ առհասարակ և մասնաւորապէս նրանց բարձր կրթութեան մասին անցեալ տարվայ վերջերում. Այդ ամենը շատ լաւ է,—մենք շատ սիրով կը փախցնէինք այդ վսեմ գաղափարի իրագործմանը—Աստուած տայ, որ մեր օրիորդները ստանան և բարձր կրթութիւն. Մենք բոլորովին համոզված ենք, որ նրանք մեծ օգուտ կը բերէին թէ իրանց և թէ հայ հասարակութեանը. Մեղ փոք ինչ անհասկանալի է երևում այն հանգամանքը—թէ այն ժամանակ, երբ այդպէս բարձր խօսքերով ոգևորված խօսում են կանանց բարձր կրթութեան մասին, կարծես թէ բոլորովին մոռացել են նրանց տարրական, սկզբնական կրթութեան մասին խօսել. Բայց այն ինչ այդ հարցը ուշադրութեան արժանի հարց է. Սկզբնական դպրոցները, որտեղ ուսանում են հազարաւոր մանուկներ, չը պիտի մոռանան նրանք, որոնք ուզում են նպաստել ազգային լուսաւորութեանը. Շատ անգամ խօսել ենք թէ՝ պիտի նայել կենտրոններից հեռու հայ գիւղը, որտեղ ժողովուրդը ապրում է նահապետական կեանքով, որտեղ ճնշված է չարաթական ծանր հոգսերով և ծածկված մոտիապաշտութիւնների ու նախապաշարմունքների թանձր մառախուղով. ասել ենք թէ՝ այնտեղ պիտի աշխատել գործելու ընդհանուրի օգտին, այնտեղ պիտի գրաւել թարմ ոյժեր ու միջոցներ, որպէս զի ժողովրդականացած գիտութեան լուսոյ ճառագայթները տարածելով այդ մութ ամբոխի մէջ, միջոց ունենանք ցրելու նրանց նախապաշարմունքները ու ցոյց տալ նրանց ամեն մէկին իր կատարելու պարտքը. Այդ լաւ խօսքերը մինչև այժմ մի քանի հայաբնակ գիւղերում ունեցել են լաւ հետևանքներ. մի քանի տարի սրանից առաջ գիւղերում չենք ունեցել ոչ մի ուսումնարան, իսկ այժմ, փառք Աստուծոյ, կան ու գոյութիւն ունեն. Ճշմարիտ է, թէև նրանք աղքատ են նիւթականապէս և զուրկ փոքր ի շատէ կանոնաւոր ուսուցիչներից, բայց այնու ամենայնիւ շատերը հոգում են դպրոցների համար թէ բարոյապէս և թէ նիւթականապէս. Նրանք, ինչպէս երևում է, առա-

րագործել մարդկային բարձր իդէալները, որոնք յայտնված են եղել մեր հայրենիքի մեծ իշխանների և մեծ մարդկանց բերանով: Յարգանք դէպի բոլոր դաւանութիւնները, հաւասար տեղ արեգակի ճառագայթների տակ ամեն ազատ մրցութեան: Ամենքի համար, լինի նա հրէայ թէ քրիստոնեայ, ամեն պատիւ վայելելու նոյն իրաւունքը և նոյն վարձատրութիւնը արժանաւորութեան համար,—ահա մեր աղաղակը:''

Մենք այդ գեղեցիկ և ճշմարիտ մարդասէր խօսքերին ոչինչ չունենք մեր կողմից աւելացնելու: Այդ խօսքերը պատիւ են բերում լուսաւորված ազգի ազնիւ ներկայացուցիչներին:

Կաւելացնենք միայն որ այդ բողոքը ստորագրված է եղել Բերլինի գերմանական ինտելիգենցիային պատկանող եօթանասուն և չորս ամենանշանաւոր անուններով:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ՂԶԼԱՐԻՑ

Նոյեմբերի 11

Որովհետև շատ անգամ պատահել է որ մի և նոյն գիրքը երկու զանազան անձինք են թարգմանել հայերէն, այնպէս որ մէկի աշխատութիւնը միշտ զուր է անցել, ուստի հարկ համարեցի յայտնել, որ ես ձեռնարկել եմ արդէն թարգմանել ,,Էմիլ տասնիններորդ դարու'' Լեկլերսի մանկավարժական նամակները, որը, որքան ինձ յայտնի է, դեռ չը կայ հայերէն թարգմանած: Գիրքը, զկնի թարգմանութեան, մտադիր եմ առաջարկել ,,Թիֆլիսի հայերէն գրքերի հրատարակման ընկերութեանը'' տպագրութեան համար, եթէ միայն նա յարմար կը համարէ այդ գիրքը ի լոյս ածել:

Մեծապատիւ խմբագիր, խնդրեմ բարեհաճէք ձեր ,,Մշակ''-ի մէկ անկիւնում տեղ շնորհէք այդ իմ երկտող նամակիս:

Խնդրեմ ընդունել իմ անկեղծ յարգանաց հաւաստիքս:

Թամար Կաճկաճեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Որովհետև «Մշակի» բաժանորդագրութիւնը 1881 թւի համար արդէն սկսվել է, այդ պատճառով մենք յայտնում ենք, որ մեր խմբագրատունը բաց է լինում ամեն օր բացի կիրակի օրերից, առաւօտեան 10 ժամից մինչև 2 ժամ և կէս օրից յետոյ 4 ժամից մինչև 6 ժամ:

—

Մայրաքաղաքի լրագիրները հաղորդում են, որ եկող տարուց սկսվելու է Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳՈՒՄ մի նոր ռուսաց ամենօրեայ մեծ թերթի հրատարակութիւն, «Կարգ» վերնագրով (Порядокъ). Այդ լրագիրը խմբագրված կը լինի «Вѣстникъ Европы» ամսագրի խմբագրութեան անդամներով: Շատերը, որոնք դիտաւորութիւն ունէին, ինչպէս օրինակ պրոֆեսոր Մօդեստով, իրանք հիմնել մի նոր լրագիր, հէնց որ իմացան, որ «Порядокъ» լրագիրը հանդէս դուրս կը գայ, խմբագրված լինելով հմուտ ձեռքերով, թողեցին իրանց դիտաւորութիւնը և միացան նոր լրագրի խմբագրութեան հետ:

—

Ս. Պետերբուրգի «Peters. Herold» գերմանական լրագիրը լսել է, որ կառավարութիւնը դիտաւորութիւն ունի փակել Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻ իրաւաբանական դպրոցը (училище Правовѣдѣнія) և այսուհետև իրաւաբաններ պատրաստելու գործը յանձնել միմիայն համալսարաններին:

—

Այս ուրբաթ օր բացվելու է ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ առաջին մասնաւոր բժշկարան երեխեկ հիւանդների համար բժշկապետ Պօվլօվսկու կառավարութեամբ: Միւս բժիշկները, որոնք մասնակցելու են բժշկարանին սրանք են. Նաւասարդեան, Բուգլօվսկի, Ուշակով, Շահպարիզեանց և Լանկևիչ: Չենք կարող ամբողջ սրտից չը ցանկանալ կատարեալ աջողութիւն այդ օգտաւէտ հիմնարկութեանը:

—

Ստացանք ԿԱՐՍԻՑ պ. Բաղդասար Ալպաճեանցից 15 րուբլ յօգուտ Վասպուրականի սովեալների: Այդ գումարը հաւաքված էր հետևեալ պարոններից: Անտոն Գազանճեանց 5 ր., Բաղդասար Ալպաճեանց 3 ր., Եղիշէ Բաղրամեան 3 ր., Յարութիւն Ներսէսեանց 3 ր., Ազարէկ Եազճողլով 1 ր.: Ընդամենը 15 րուբլ: Փօստի ծախսը վճարել է պ. Ալպաճեանց:

—

Մեզ գրում են Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻՑ, որ այդտեղի հայ ուսանողները ստորագրութիւն են բացել յօգուտ Թիւրքաց Հայաստանի սովատանջների, բայց սորանից շուտով դիտաւորութիւն ունեն տալ մի թատրոնական ներկայացում մայրենի լեզուով նոյն նպատակով: Գովելի են մայրաքաղաքի մեր հայ ուսանողների ջանքերը օգնութիւն հասցնել սովատանջ Թիւրքաց Հայաստանին, որ, ինչպէս երևում է այլ ևս ոչինչ յոյս չը պէտք է դնի Եւրոպայի օգնութեան վրա: Թող մեր ուսանողներին հետևեն ամեն դասակարգի հայ մարդիկ: Ճշմարիտ հայի առջև բաց է լայն ասպարէզ մարդասիրական և ազգասիրական այդ գործում:

—

Յօգուտ Կ. Պօլսի «Միացեալ ընկերութեան» ստացանք 5 րուբլ ԱՍՏՐԱԽԱՆԻՑ, պ. Ս. Սերգէեանցից:

—

Մեզ գրում են Ս. Պետերբուրգից հետևեալը: Այստեղ նորերումս պ. Վ. Կորշի խմբագրութեամբ լոյս է ընծայվել «Ընդհանուր գրականութեան պատմութիւնը» IV հատորը: Ահա ռուսաց վերնագիրը «Всеобщая Исторія Литературы сост. по источникамъ и новѣйшимъ изслѣдованіями при участіи русск. ученыхъ и литераторовъ, подъ редакціею В. Ө. Корша (Вып. IV. С.-Петерб, изд. Карла Риккера, Невск. № 14, 1880 г.)»: Պ. Կորշը իր գեղեցիկ գործը ձեռնարկել է աջակցութեամբ Ս. Պետերբուրգի համալսարանի մի քանի արհեստակիցների, որոնց թւում է և մեր գիտնական պրոֆեսոր Քերովբէ Պատկանեան: Վերջինիս յօդուածի վերնագիրն է ,,Очеркъ Исторіи древней Армянск. литературы К. П. Патканова. Древнѣйшіе остатки армянской письменности. Географическія особенности Арменіи. Ея историческія судьбы. Церковно—христіанскій характеръ армянской литературы. Армянская литература до нашествія арабовъ.'' Մենք պարտական ենք հրապարակօրէն մեր համակրութիւնը յայտնել մեր յարգելի գիտնականին, որ իր այս նոր երկասիրութեամբ մեծ ծառայութիւն է մատուցանում իր ազգին. այսուհետև հայոց գրականութիւնը իր վայելուչ տեղը պիտի բռնի օտարազգի գրականութիւնների շարքում: Յոյս ունենք որ ,,Փորձի'' խմբագրութիւնը յանձն կառնի թարգմանել տալ այդ գրվածը հայերէն լեզուով և կը հրատարակէ իր ամսագրի մէջ:

—

Շուտով ԹԻՖԼԻՍԻ հայոց մշտական թատրոնական խումբը տալու է Շեքսպիրի ,,Համլէտ'' ողբերգութիւնը Պալլի թատրոնում: Ասում են որ առաջին ներկայացման համար բոլոր տոմսակները առնված են:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՔՐԴԱԿԱՆ ՄԽՈՒԹԻՒՆ

—

,,Голосъ'' լրագրի մէջ կարդում ենք հետևեալ առաջնորդող յօդուածը:

Նորերումս հեռագիրը մեզ հաղորդեց պարսկական զօրքերի աջողութեան մասին քիւրդերի դէմ, որոնք թափվել էին Թիւրքիայի սահմանակից Ատրպատական պարսից նահանգը: Հեռագրից չէ երևում թէ պարսկական զօրքերը ինչտեղ ունեցան աջողութիւն, կամ թէ շահին հպատակված քիւրդ առաջնորդների անունները որոնք են:

Շէյխ Իբրադուլլահի առաջնորդութեամբ քիւրդերի յարձակմունքը Պարսկաստանի սահմանակից երկիրների վրա անկարելի չէ: Այդ յարձակմունքը կարելի է մեկնել ցանկութեամբ կողոպտել սահմանակից երկիրը: Այդ յարձակմունքը մինչև անգամ կարելի էր մեկնել ցեղական թշնամութեամբ կամ մի անբաւականութեամբ արօտատեղիների պատճառով, եթէ հետևեալ անցքերը չը բացատրէին այդ յարձակմունքը:

Թիւրքաց քիւրդերը յարձակվում են Պարսկաստանի ամենահարուստ նահանգի վրա, քանի որ այդ պետութեան յարաբերութիւնները Թիւրքիայի հետ բարեկամական են: Քիւրդերը պարսից իշխանութեան կողմից արգելքների չեն հանդիպում, ընդհակառակը նրանց օգնում են իրանց հաւատակիցները և նրանց թիւը հասնում է 15,000—20,000: Սա հասարակ արշաւանք չէ կողոպտելու նպատակով:

Թէ Թիւրքաց և թէ պարսից քիւրդերը գլխաւորապէս թափառական, անասնապահութեամբ պարապող ժողովուրդ են: Թէ պարսից և թէ Թիւրքաց Քիւրդիստանի մէջ այնպիսի քաղաքներ կան, որոնք բնակեցրած են գաղթած տարրերով՝ հայերով, նեստորականներով, յոյներով և հրէաներով: Քիւրդերը չունեն տնային այնպիսի օջախ, ինչպէս դա հասկանալի է Եւրոպայում: Քիւրդի համար ամեն տեղ լաւ է, որտեղ նա իր ցեղի հետ գտնում է իր սև վրանը և եթէ կան քիւրդական գիւղեր, նրանք գարնան սկսվելուն պէս դատարկվում են և բոլոր բնակիչները սարերն են գնում: Արշաւանքը և կողոպուտը նրանց ամենասիրելի պարապմունքն է: Երբեմն նրանց արշաւանքները աւելի ազնիւ ձև են ունենում, բայց դրանք էլ նոյն աւազակային արշաւանքներ են:

Այսպիսի ընդհանուր երևոյթներից մէկն

տիկ հետաքրքրում են հասարակութեանը: Այդ ամենը տարաբաղդաբար գրեթէ առանց բացառութեան տղայոց կրթութեան է վերաբերում. Այդպէս ուրեմն և այդտեղ մոռացված է բազմաշխատ հայ կինը: Բայց այն ինչ բոլորին յայտնի է այն իսկութիւնը, թէ կինը այն իրաւունքն ունի, ինչպէս տղամարդը, թէ նրա կրթութիւնը ինչպէս և տղամարդինը անհրաժեշտ է, թէ վերջապէս առանց կնոջ կրթութեան անկարելի է մտածել և ընտանիքի վերանորոգութեան և մինչև անգամ տղամարդի կանոնաւոր կրթութեան մասին:

Նրանք, որոնք նայում են կնոջ վրա, իբրև մի հասարակ տնտեսի վրա, երևում է, որ չեն սիրում նրան աւելի լուսաւորված ներկայացնել, իսկ գիւղական կնոջ կրթութիւնը, այդպիսիների համար կարող է մինչև անգամ աւելորդ բան համարվել: Եւ յիրաւի, ինչ հարկաւոր է գիւղական կնոջ լուսաւորութիւն, մինչդեռ նրա կեանքը միանգամ որոշված է. դուրս գալ այդ շրջանից—չը կայ ոչ մի հնար. վարել ուրիշ կեանք—անհնարին է, որովհետև դրա համար հարկաւոր են նիւթական միջոցներ: Այդպէս ուրեմն նա միշտ պիտի ենթարկվի ճակատագրի ծանր հարուածներին, ռամկական միատեսակ կեանքի եղանակին և ապրի առանց փոփոխութեան,—այնպէս՝ ինչպէս ապրել են իր նախորդները, թողնելով մի կողմը այն ամեն հնարքները ու միջոցները, որոնք յատուկ չեն գիւղական աղքատիկ կեանքին: Այդ տեսակ դատողութիւնները ըստ երևոյթին ունեն մի քանի ճշմարիտ կողմեր, բայց իսկապէս ապացուցանում են այն, ինչ որ ուզում են հերքել: Միթէ գիւղական օրիորդաց կրթութիւնը երևակայութիւն է. միթէ նա յատուկ չէ գիւղական աղքատիկ կեանքին և անհրաժեշտ պայման նրա բարօրութեան: Հէնց միայն այն պատճառաւ, որ գիւղական կեանքը աղքատ է—գիւղացու կնոջ աւելի է հարկաւոր կրթութիւն, որ նա կարողանայ սորանով իր աշխատանքը աւելի խելօք կերպով արտադրել, կեանքի միջոցները լայնացնել, ժամանակի և աշխատանքի կորուստը կարճել և հետևապէս բոլոր կեանքը բարւոքել: Այդ ճշմարտութիւնը ամենին վաղուց արդէն յայտնի է, այնպէս որ բացատրութեան կարիք չունի: Ով ուզում է, թող նայի նա Շվեյցարիայի ու Ամերիկայի կրթված մշակների ու տնտեսների վրա: Իհարկէ, իւրաքանչիւր երկրի բարօրութիւնը կախումն ունի և ուրիշ շատ պատճառներից, բայց չը պիտի մոռանալ, որ բնակիչների կրթութիւնը այդ պատճառների մէջ գրեթէ գլխաւոր դերն է խաղում: Կրթութիւն ասելով մենք այստեղ հասկանում ենք ամենից առաջ ոչ թէ որ և իցէ տեխնիքական կրթութիւն—այլ և տարրական լաւ կրթութիւն, ըստ որում առանց այդ վերջինի միտք չունի և մասնագիտական տեխնիքական կրթութիւնը: Ով ճանաչում է ու գիտէ թէ ինչպէս դժուար է հասկանում չը զարգացած մարդը ամենահասարակ բանն անգամ, օրինակ վենտիլացիայի նշանակութիւնը—մի խօսքով ով լաւ գիտէ մեր հասարակ գիւղական ժողովրդի ընտանեկան ու տնտեսական կեանքը, նա մանաւանդ կանանց, որոնք առհասարակ աւելի անզարգացած են և աւելի նախապաշարված, քան տղամարդիկ—նա կարող է հասկանալ դպրոցի նշանակութիւնը ընտանեկան կեանքի վրա դրա վերաբերմամբ ու կը ցանկայ, որ տան տանտիկին ունենայ ոչ միայն առողջ մկանունքներ, այլ և առողջ բանականութիւն ու լաւ կրթութիւն: Կնոջ բարձր նշանակութիւնը ընտանիքի մէջ ստիպում է ցաւել ամեն մի զարգացած մարդու նրա ներկայ անմխիթար դրութեան վրա և դրդում է ցանկալ կանանց կրթութեան զարգացմանը: Կինը—ընտանիքի մայրն է, ամբողջապէս նրա խնամակալութեան է յանձնված նոր աճող սերնդի ճակատագիրը. մինչև անգամ գիւղական կեանքում տղամարդը շատ պատճառներով չէ կարող նուիրել իրան իր երեխայոց դաստիարակութեանը—նա աւելի շատ է բացակայ լինում տանից և կան տեղեր, որտեղ նա տանը լինում է մի քանի ամիս, իսկ միացեալ ժամանակները անց է կացնում ընտանիքից հեռու աշխատանքի մէջ: Մենք այնքան շատ ենք ընտելացած կեանքի անտանելի երևոյթներին, որ «մայր» բառը գրեթէ ոչինչ չէ յիշեցնում մեզ այն պարտաւորութեանց մասին, որոնք սերտ կապված են այդ բառի հետ և այն պարտքի մասին, որը ընկած է ընտանիքի մօր վրա: Մենք այնքան ընտելացած ենք տեսնել թէ ինչպէս են դաստիարակվում երեխայք աղքատ ընտանիքներում, որ դժուարանում ենք հասկանալ «դաստիարակութիւն» բառը այն մտքով, ինչպէս բացատրում է մեզ մանկավարժութիւնը: Գիւղական երեխան հէնց որ մօր կաթից կտրվում է ու ման գալ է սովորում թէ չէ, թողնում են նրան բնութեան ու կեանքի պարագաների ազդեցութեան, նա զարգանում է այնպէս, ինչպէս ուզում է. իսկ կրթողական ազդեցութիւն—ոչ մի տեղից: Այդ կիսավայրենուն առաջին անգամ ուղարկում են դպրոցի մէջ քաղաքակրթութիւն, որտեղ և մեծ աշխատանք է պահանջվում ուսուցչից նախ և առաջ կարգի բերել նրան, սովրացնել մաքրութեան ու կարգապահութեան, յետոյ—ուրիշ նոր աշխատանք—ենթարկել նրան մանկավարժական խոհեմիտ կանոններին և որքան կարելի է աւելի շատ աշխատանք—շարժել միտքը ու սովրացնել նրան կանոնաւոր մտածողութեան: Ներկայ հանգամանքներում այդ գործը դպրոցը միայն կարող է կատարել: Դպրոցի այդ ծանր աշխատանքը մասամբ ընտանիքը կարող է թեթևացնել, եթէ որ ընտանիքի մայրը փոքր ի շատէ կրթված է: Մենք երբէք մօր վրա իդէալական կէտից չենք նայում, մենք երբէք չենք մտածում, որ մայրը ծանօթ լինի Պեստալլօցիի, Դիստերվեգի ու Ֆրիօբէլի իդէաների հետ, որովհետև որքան սա ցանկալի է, այնքան և ներկայումս անգործադրելի մեր գիւղական կեանքի վերաբերմամբ: Բայց մենք անհրաժեշտ ենք համարում, որ մայրը կարողանայ բարի դաստիարակչական ազդեցութիւն ունենալ իր երեխայոց վրա, որովհետև առանց դրան մենք չենք կարող հասկանալ մօր նշանակութիւնը: Այդ ամեն ցանկութիւնները շատ լաւ են. տեսնենք այժմ դոցա կեանքի մէջ գործադրել արդեօք կարելի է: Մենք հասկանում ենք, որ դժուար է դրանց իրագործել. բայց մի րոպէ չենք կասկածում, որ այդ ցանկութիւնները (թէև ոչ յանկարծ) անշուշտ կարող են իրագործվել: Դրա համար եր-